

1

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ХАРЧОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ

СОЛОМЯНЮК НАТАЛІЯ МИКОЛАЇВНА

УДК 338.45:663.4

ОЦІНКА ВПЛИВУ ОТОЧУЮЧОГО СЕРЕДОВИЩА НА СТРАТЕГІЧНІ
ПЛАНИ ПІДПРИЄМСТВА В УМОВАХ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ
(НА ПРИКЛАДІ ПІДПРИЄМСТВ ПИВОВАРНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ)

Спеціальність: 08.06.01 – економіка, організація і управління
підприємствами

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Київ – 2005

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Національному університеті харчових технологій Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: кандидат економічних наук, доцент
Безпалько Олена Вікторівна, Національний університет харчових технологій
доцент кафедри маркетингу

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор
Мартиненко Микола Мефодійович, Київський економічний інститут менеджменту, проректор з інноваційних технологій

кандидат економічних наук, доцент
Сичевський Микола Петрович, Національний університет харчових технологій, доцент кафедри менеджменту

Провідна установа: Науково-дослідний економічний інститут Міністерства економіки України, відділ проблем реформування відносин власності, антимонопольної політики і розвитку підприємництва, м.Київ.

Захист відбудеться «10» лютого 2006 р. о 14 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.058.01 у Національному університеті харчових технологій за адресою: 01033, м.Київ, вул.Володимирська, 68, учбовий корпус В, аудиторія В-308.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного університету харчових технологій за адресою: 01033, м.Київ, вул.Володимирська, 68.

Автореферат розіслано «___» _____ 2005 року

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради
кандидат економічних наук

Марченко В.М.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дисертаційного дослідження обумовлена невирішеністю науково-методичних і практичних проблем пов'язаних з оцінкою впливу оточуючого середовища на стратегічні плани підприємства в умовах невизначеності. Це питання потребує розробки математичних моделей та методичних підходів для врахування впливу оточуючого середовища на стратегічні плани на підприємствах пивоварної промисловості України.

Дослідження життєдіяльності та особливостей функціонування підприємства дають нам можливість зробити висновок про те, що підприємство не може тривалий час утримувати конкурентні переваги, якщо розробка стратегічних планів не враховує зміни в оточуючому середовищі. Підприємство повинне не ігнорувати та заперечувати можливість виникнення невизначених подій, намагаючись уникнути їх, а зрозуміти їх сутність, навчитися їх передбачати, розробляти та здійснювати антикризові програми, що дозволить пройти кризу якомога швидше та з найменшими втратами.

Підвищення жорсткості методів та форм прояву конкуренції, постійне нарощування обсягів виробництва підприємств пивоварної галузі України, викликає об'єктивну необхідність розроблення та впровадження нових підходів до розробки стратегічних планів за умов невизначеності оточуючого середовища. Ситуація в пивоварній галузі загострюється тим, що, з одного боку, реалізація планів відбувається під впливом факторів оточуючого середовища на всіх без винятку підприємствах, а з іншого – можливість врахувати ці фактори з мінімальними наслідками мають можливість лише лідери галузі. Унаслідок цього посилюється необхідність пошуку методичних підходів до встановлення оцінки впливу оточуючого середовища на стратегічні плани, практичне використання яких стане можливим для всіх підприємств пивного ринку.

Значний науковий внесок у дослідження теоретичних проблем розвитку стратегічного планування зробили західні економісти І. Ансофф, М. Портер, М. Томпсон, П. Друкер; російські дослідники В. А. Вінокуров, А. Ю. Юданов, А. П. Градов та відомі українські вчені В. Г. Герасимчук, В. Д. Немцов, А. П. Наливайко, М. М. Мартиненко, З. Є. Шершньова та ін. Проблема розвитку підприємств пивоварної галузі України присвячені праці таких науковців як В. А. Домарецький, М. В. Остапчук, М. П. Сичевський.

За останні роки в економічній літературі з'явилась велика кількість публікацій, в яких висвітлюється поняття невизначеності оточуючого середовища та його складових, визначення рівня конкурентоспроможності та методи його оцінки. Проте, практичне впровадження існуючих методів та моделей оцінки впливу оточуючого середовища на стратегічні плани підприємств пивоварної промисловості України ще недостатньо досліджені, а механізм їх реалізації вимагає поглиблення та удосконалення, в результаті чого будуть об'єктивно розроблятися стратегічні плани в умовах невизначеності з передбаченням можливих наслідків та відповідною реакцією на них.

Науково-теоретична та практична значимість перелічених проблем свідчать про актуальність обраної теми дисертаційної роботи та визначають її основні завдання, предмет та об'єкт дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана згідно з тематикою науково-дослідних робіт Національного університету харчових технологій «Удосконалення організаційно-економічного механізму інноваційних процесів у харчовій промисловості» (на прикладі кондитерської і пивобезалкогольної галузей) (номер державної реєстрації 0199V003934) та «Формування фінансово-кредитного механізму в умовах переходу харчової промисловості до ринкової економіки» (номер державної реєстрації 0198V00126).

Мета і задачі дослідження. Метою дисертаційної роботи є розробка теоретико-методичних положень та практичних рекомендацій щодо оцінки впливу оточуючого середовища на стратегічні плани підприємств в умовах невизначеності.

Досягнення поставленої мети обумовило необхідність вирішення таких завдань:

- дослідження методичної бази стратегічного планування в умовах невизначеності оточуючого середовища;
- визначення характеру та значущості факторів оточуючого середовища на стратегічні плани підприємства;
- дослідження та обґрунтування вибору стратегічних орієнтирів підприємства залежно від впливу факторів оточуючого середовища та ймовірності їх виникнення;
- виявлення специфіки та здійснення аналізу сучасних тенденцій розвитку пивоварної галузі України за допомогою методів стратегічного аналізу;
- проведення комплексного дослідження внутрішнього та зовнішнього середовища підприємств пивоварної промисловості, з метою класифікації показників за факторами оточуючого середовища та визначення найвпливовішого з них;
- обґрунтування методичних підходів до оцінки впливу оточуючого середовища на стратегічні плани підприємства;
- розробка математичної моделі до оцінки впливу оточуючого середовища на стратегічні плани підприємства в умовах невизначеності;
- розробка методичного підходу до планування рівня конкурентоспроможності підприємства в умовах невизначеності.

Об'єктом дослідження є процеси стратегічного планування на промислових підприємствах в умовах невизначеності оточуючого середовища.

Предметом дослідження є теоретико-методичне забезпечення стратегічного планування на підприємствах пивоварної галузі з врахуванням факторів невизначеності оточуючого середовища.

Методи дослідження. Для вирішення поставлених задач у дисертаційній роботі використані загальнонаукові методи дослідження: теоретичне узагальнення – для визначення тенденцій розвитку та концепцій щодо розробки

стратегічних планів в умовах невизначеності оточуючого середовища, а також уточнення окремих понять економічної теорії; аналіз та системний підхід – для визначення складу та взаємозв'язків між показниками оточуючого середовища підприємства; класифікація – для вивчення та узагальнення можливих змін факторів оточуючого середовища, що впливають на стратегічні плани; статистичний – для дослідження розвитку пивоварної галузі за останні роки; експертних оцінок – для визначення значущості та оцінки впливу можливих змін факторів оточуючого середовища на стратегічні плани; кількісний та якісний – для оцінки впливу факторів оточуючого середовища на стратегічні плани тощо.

Інформаційною базою досліджень стали офіційні матеріали Державного комітету статистики України, первинні матеріали підприємств пивоварної галузі України, матеріали періодичних видань тощо.

Наукова новизна одержаних результатів. На основі запропонованих автором методологічних підходів з проблеми, що досліджувалася, одержано ряд нових наукових результатів:

вперше:

— розроблено та запропоновано математичну модель до розрахунку підінтегральної функції стратегічного плану в умовах невизначеності, яка дозволяє враховувати можливий вплив факторів оточуючого середовища протягом всього планового періоду;

— запропоновано методичний підхід до планування рівня конкурентоспроможності підприємства в умовах невизначеності, що дозволяє планувати раціональний перелік показників внутрішнього стану підприємства з урахуванням впливу оточуючого середовища з метою утримання існуючих конкурентних позицій;

удосконалено:

— модель оцінки впливу оточуючого середовища на стратегічні плани підприємства, на основі встановлення взаємозв'язку між поняттями «невизначеність», «оточуюче середовище» та «стратегічний план»;

— матрицю базових стратегій підприємства залежно від впливу факторів оточуючого середовища та ймовірності їх виникнення, побудова якої дає змогу визначити зміни стратегічних орієнтирів підприємства (товару, ринку, технології, галузі) залежно від умов невизначеності;

— методику визначення стратегічної гнучкості підприємства шляхом її розрахунку не на основі середнього значення, а із врахуванням у значеннях „крайнього оптимізму” та „крайнього песимізму”, що дозволяє встановити чітко визначені ймовірні величини впливу загроз та можливостей на стратегічні плани підприємства;

набуло подальшого розвитку:

— система показників за факторами оточуючого середовища при стратегічному плануванні на підприємстві з урахуванням особливостей пивоварної галузі України;

— комплексне дослідження стану внутрішнього та зовнішнього середовища підприємств пивоварної галузі та встановлено зв'язок між рівнем

конкурентоспроможності підприємства та основними його техніко-економічними показниками;

— методика оцінки стратегічних планів на основі їх багатокритеріального рейтингування за допомогою розрахунку вектору-пріоритетів, що дає змогу вибору найкращого з альтернативних стратегічних планів підприємства.

Практичне значення одержаних результатів. Основні положення та висновки дисертації, а також запропоновані автором математична модель розрахунку підінтегральної функції стратегічного плану підприємства в умовах невизначеності та методичний підхід до планування рівня конкурентоспроможності підприємства з врахуванням впливу оточуючого середовища можуть бути використані у сфері стратегічного планування та є методичною основою оцінки впливу оточуючого середовища на стратегічні плани підприємства, як один із напрямів щодо посилення конкурентного статусу підприємств пивоварної галузі на вітчизняному ринку. Окремі положення дисертації знайшли практичне застосування. Зокрема, пропозиції автора дисертаційної роботи схвалені та рекомендовані до використання при розробці стратегічних планів ЗАТ «Оболонь» (довідка від 22.09.05р.). Розроблені автором методичні підходи до оцінки впливу факторів оточуючого середовища на стратегічні плани підприємства використані у діяльності ЗАТ «Пивзавод на Подолі» (Акт про впровадження від 22.09.05р.). Окремі практичні положення дисертаційної роботи щодо методики планування рівня конкурентоспроможності підприємства в умовах невизначеності оточуючого середовища та методичного підходу до розрахунку підінтегральної функції стратегічного плану схвалено спеціалістами ВАТ «Севастопольський пивобезалкогольний завод» (Акт про впровадження від 06.10.05р.). Окремі положення дисертаційної роботи щодо визначення ймовірного впливу оточуючого середовища на стратегічні плани підприємства рекомендовані до використання на ВАТ «Князя Трубецького» (Акт про впровадження від 18.10.05р.).

Результати дисертаційного дослідження використовуються в навчальному процесі факультету обліку, фінансів і підприємницької діяльності Національного університету харчових технологій при викладанні дисциплін «Математичне моделювання» та «Стратегічний маркетинг» (Акт від 22.09.05р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційне дослідження є одноосібно виконаною науковою працею, у якій викладено авторський підхід до розв'язання важливого наукового завдання – оцінки впливу оточуючого середовища на стратегічні плани підприємства в умовах невизначеності.

Одержані науково-практичні результати з питань теоретичних і практичних аспектів є особистими розробками автора.

Апробація результатів дисертації. Основні положення і результати досліджень оприлюднені та пройшли апробацію у доповідях і виступах на наступних міжнародних та національних наукових та науково-практичних конференціях: першій міжвузівській науковій конференції студентів і аспірантів „Маркетинг та підприємництво в перехідній економіці” (Київ, КНЕУ, 2001 р.);

симпозіумі „Американский опыт развития сферы агробизнеса и экономического образования” (Москва, МАГУ им. В.П.Горячкина, 2001р.); другій міжнародній третій всеукраїнській науковій конференції студентів та молодих вчених “Управління розвитком соціально-економічних систем: глобалізація, підприємництво, стале економічне зростання.” (Донецьк, ДонНУ, 2002р.); міжнародній науково-технічній конференції „Розроблення та виробництво продуктів функціонального харчування, інноваційні технології та конструювання обладнання для перероблення сільгоспсировини, культура харчування населення України” (Київ, НУХТ, 2003р.); міжнародній науковій конференції студентів та молодих вчених „Управління розвитком соціально-економічних систем: глобалізація, підприємництво, стійке економічне зростання” (Донецьк, ДонНУ, 2003 р.); всеукраїнській науково-практичній конференції „Фінансово-економічні проблеми розвитку регіонів України ” (Дніпропетровськ, ДНУ, 2004 р.).

Публікації. Основні положення і результати дисертаційного дослідження викладено у 10 наукових працях загальним обсягом 2.16 друк.арк., з яких 4 статті опубліковано у фахових виданнях обсягом 1.19 друк.арк.

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається з вступу, трьох розділів, загальних висновків. Обсяг основного тексту дисертації становить 197 сторінок, у тому числі 24 рисунки, 53 таблиці. Список використаних джерел включає 126 назв. Дисертація має 11 додатків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У першому розділі “**Теоретико-методологічні основи оцінки впливу оточуючого середовища на стратегічні плани підприємств в умовах невизначеності**” на основі дослідження і систематизації теоретико-методологічних положень вітчизняних та іноземних економістів узагальнено теоретичні засади оцінки впливу оточуючого середовища на стратегічні плани підприємства, уточнено поняття «стратегічний план», «оточуюче середовище» та «невизначеність» і розкрито взаємозв'язок між ними; запропоновано власну класифікацію факторів, що характеризують оточуюче середовище підприємств пивоварної галузі України; розглянуто та запропоновано методичні підходи до оцінки впливу оточуючого середовища на стратегічні плани підприємства в умовах невизначеності.

Встановлено, що будь-яка організація у своїй діяльності неминуче стикається з невизначеністю. Підприємства не мають достатньо повної інформації для того, щоб передбачити всі зміни, які можуть відбутися в ринковому середовищі. Планування і є одним зі способів "прояснення" внутрішніх і зовнішніх умов діяльності.

Для узагальненого уявлення впливу факторів оточуючого середовища на стратегічні плани та їх оцінку, в роботі запропоновано структурну модель (рис. 1), на основі якої можна зробити висновок, що стратегічне планування - безперервний процес, який знаходиться під постійним впливом тих чи інших факторів умов невизначеності оточуючого середовища. В результаті впливу

таких факторів перед підприємством постає проблема вибору подальших дій, цей є ризик, який може носити як негативний, так і позитивний характер. Тобто це імовірність (загроза) втрати підприємством частини своїх ресурсів, недоодержання доходів або появи додаткових витрат і/або зворотне - можливість одержання значної вигоди (доходу) у результаті здійснення певної підприємницької діяльності.

При прийнятті певного рішення підприємством щодо подолання загроз його ефективній діяльності, виникає питання про перегляд стратегічних планів та затвердження альтернативного варіанту плану.

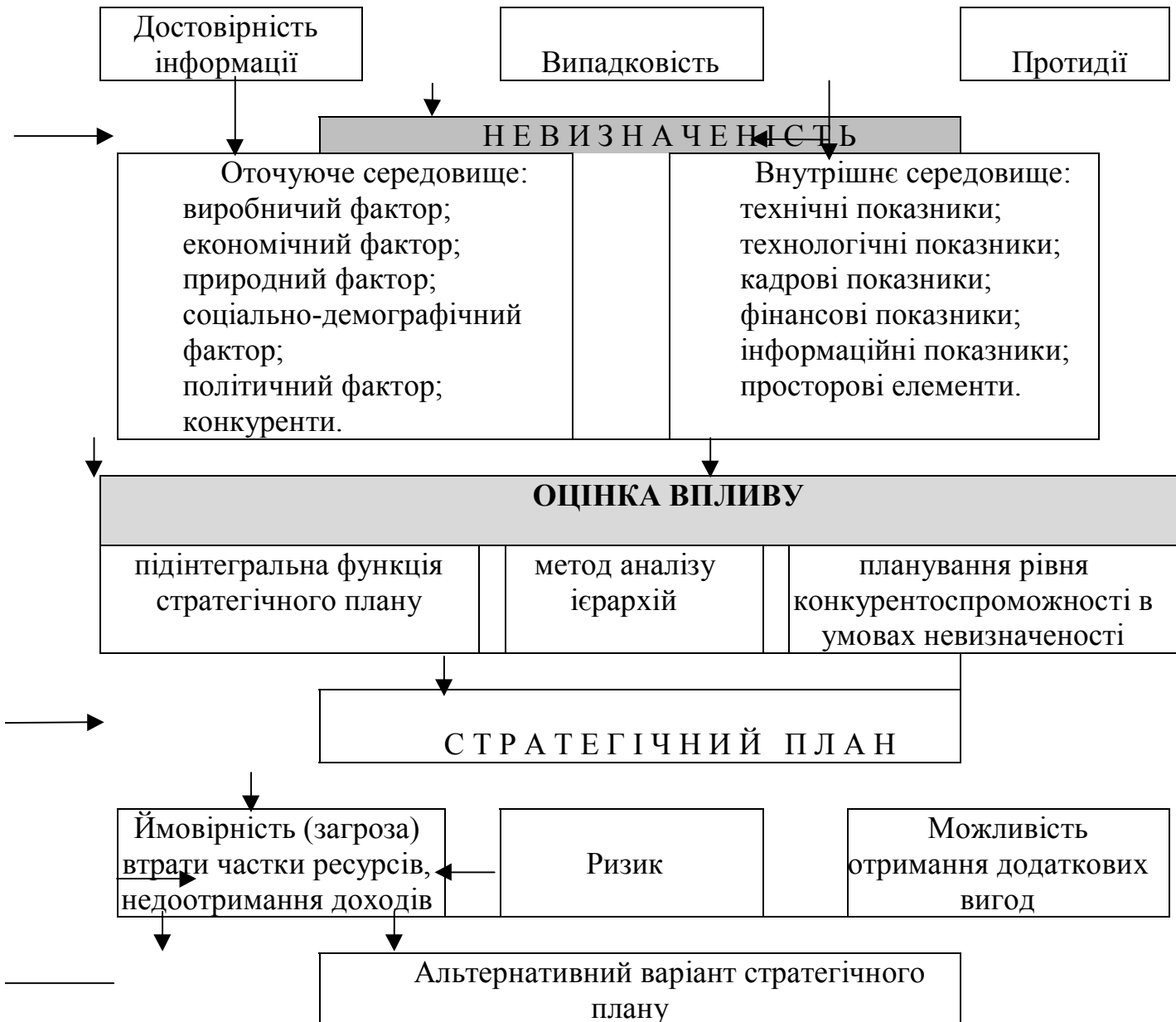

Рис. 1. Модель оцінки впливу оточуючого середовища на стратегічні плани підприємства

Дослідження різних підходів до вивчення питання оточуючого середовища дало змогу розробити і запропонувати модель впливу факторів, що

його характеризують на стратегічні плани. Дана модель передбачає дослідження розробки стратегічних планів на підприємстві (стратегічний план підприємства) під постійним безпосереднім ($f_1, f_2, f_3, \dots, f_n$)/ опосередкованим ($f'_1, f'_2, f'_3, \dots, f'_n$) впливом факторів оточуючого середовища, в зв'язку з чим, заплановані показники зводяться до прогнозного значення (стратегічний стан підприємства) (рис.2).

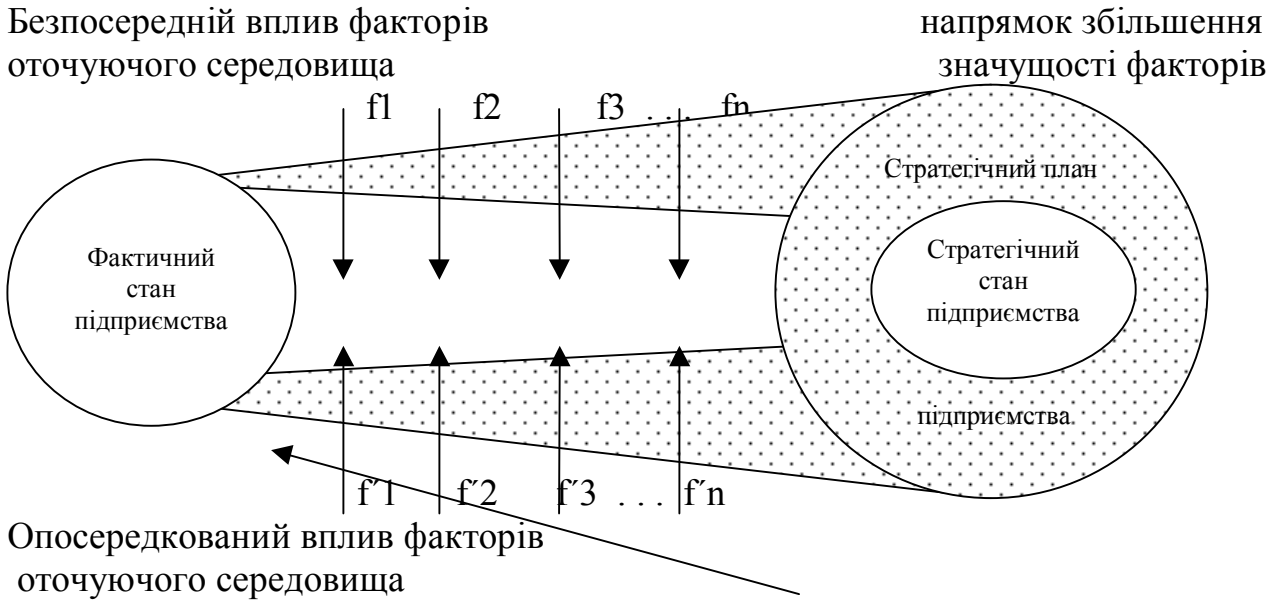

Рис.2. Модель впливу факторів оточуючого середовища на стратегічні плани підприємства

Також в роботі встановлено, що задача стратегічного планування полягає в перенесенні підприємства з існуючої позиції на більш сильну. Це відбувається шляхом адаптації до оточуючого середовища: конкуренції, ринкових змін, розвитку технологій та ін. Неувага (або непостійна увага) до вивчення оточуючого середовища призводить до виникнення кризової ситуації і необхідності прийняття негайних рішень без орієнтації на перспективний розвиток.

Стратегічні напрями підприємства пропонуємо обирати за допомогою удосконаленої матриці базових стратегій підприємства залежно від впливу факторів оточуючого середовища та ймовірності їх виникнення (рис.3). Аналізуючи запропоновану матрицю, можна зробити висновок, що зміна одного з елементів стратегії: товару, ринку, технології або галузі, тобто її перехід від існуючої до нової позиції передбачає відповідні стратегічні напрями розвитку підприємства. Співставляючи перетворення з можливим впливом оточуючого середовища, стратегія підприємства повинна бути тим „агресивнішою”, чим сильнішим буде його вплив. В залежності від розподілу факторів в матриці робимо висновок про вибір стратегічного плану підприємства. При цьому необхідною умовою є врахування особливостей галузі.

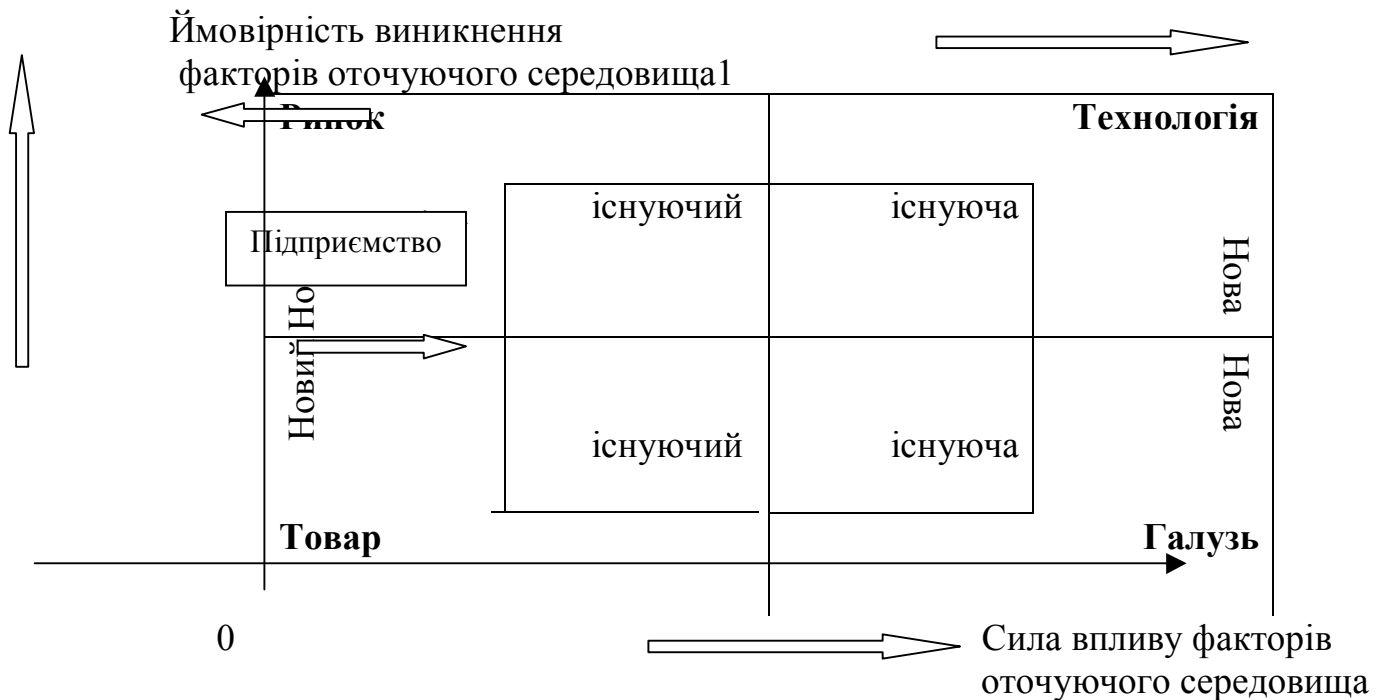

Рис. 3. Матриця базових стратегій підприємства залежно від впливу факторів оточуючого середовища та ймовірності їх виникнення

Побудова даної матриці передбачає ретельну аналітичну роботу, пов'язану з дослідженням та визначенням основних показників, які найповніше описують стан конкретної галузі, що дає змогу розробити та запропонувати класифікацію факторів оточуючого середовища з уточнюючими їх показниками (табл.1).

На основі результатів дослідження оточуючого середовища в роботі зроблено висновки про те, що одним із найвпливовіших факторів оточуючого середовища на стратегічні плани підприємства є конкуренти. Також виявлено, що конкурентоспроможність підприємства може бути визначена як комплексна порівняльна характеристика, яка відображує ступінь переваги сукупності оціночних показників його діяльності, що визначають успіх підприємства на певному ринку по відношенню до сукупності показників конкурентів.

В роботі встановлено також, що основні труднощі, пов'язані із методами оцінки невизначеності випливають із інтерпретації даного поняття. Виявлено, що досить часто поняття невизначеності асоціюється з поняттям ризику. Зрозуміло, якщо ймовірнісну оцінку можна дати ризику, то вплив на розробку стратегічних планів в основному базується на застосуванні методик оцінювання даного показника.

На основі проведених досліджень у роботі запропоновано підходи до визначення оцінки впливу оточуючого середовища на стратегічні плани підприємства в умовах невизначеності: шляхом удосконалення методики визначення стратегічної гнучкості підприємства; розрахунку підінтегральної функції стратегічного плану в умовах невизначеності; методом аналізу ієрархій; визначення зміни площі багатокутника конкурентоспроможності.

Насьогодні ринок пива є одним із найбільш швидко зростаючих споживчих ринків в Україні. Пивоварна галузь, котра за минулі три роки збільшила обсяги реалізації більше, ніж у 2,5 рази, представляє собою ту частину сучасної економіки, котра вчасно почала перехід на ринкові засади господарювання.

Також зростання пивного ринку зумовлено зародженням конкуренції між пивоварними заводами, спричиненої появою механізму ринкового попиту і пропозиції, а також припливом іноземних інвестицій у галузь.

На сьогодні провідне місце на українському ринку пива посідають (в порядку зменшення ринкової частки) «Сан Інтербрю Україна», ЗАТ «Оболонь», «ВВН — Україна» і Донецька пивна компанія. Разом вони виробляють близько 93,8% українського пива, і їхня частка ринку постійно зростає. Конкуренцію на ринку пива України підсилюють іноземні виробники, частка яких становить близько 4% (рис.4).

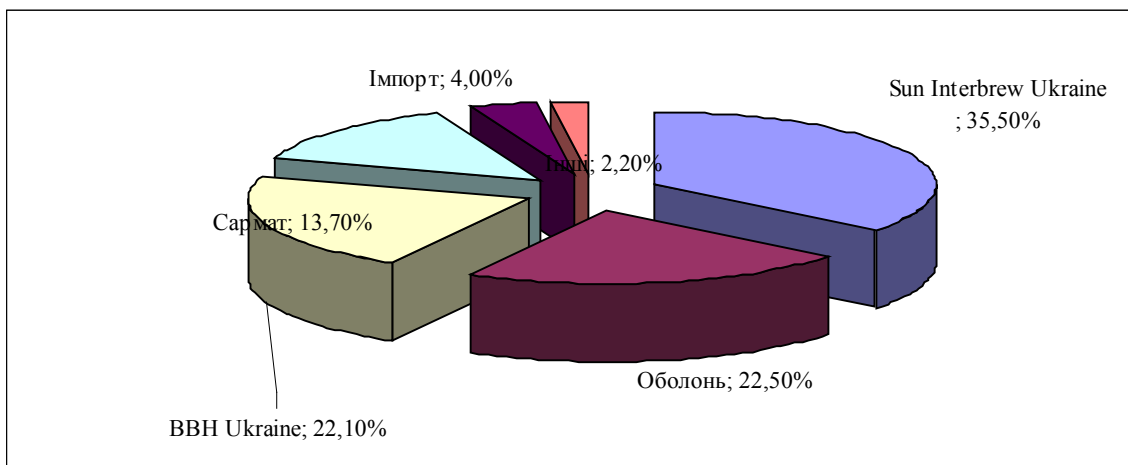

Рис. 4. Ринкова частка компаній пивоварної галузі України 2004 рік

Для проведення аналізу конкурентного середовища пивоварної галузі України було сформовано три групи: лідери – основні конкуренти, середняки та аутсайди. Проаналізувавши діяльність підприємств, що належать до групи основних конкурентів, на ринку пивоварної галузі за допомогою методів стратегічного аналізу (моделі М.Портера, методу SWOT-аналізу, матриці Мак-Кінсі, багатокутника конкурентоспроможності (рис.5)), ми прийшли до висновку, що лідером галузі є «Сан Інтербрю Україна», який діє на привабливому ринку і має при цьому сильні конкурентні позиції, наступне місце посідають «ВВН — Україна» та «Оболонь» і заключною є „Донецька пивна компанія”.

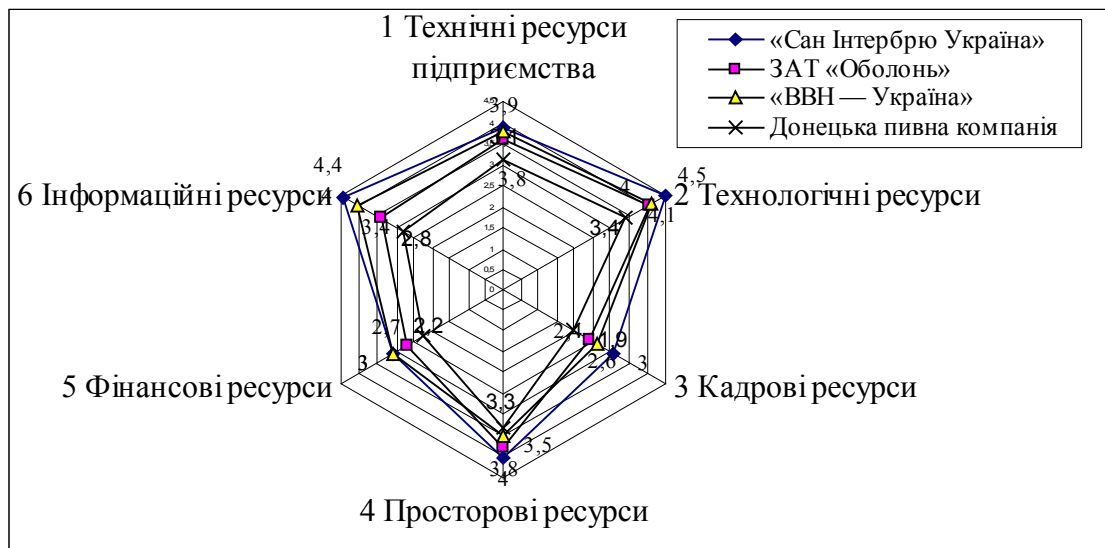

Рис. 5. Багатокутник конкурентоспроможності

Процес економіко-статистичного багатofакторного моделювання дозволив нам побудувати кореляційно-регресійну модель, яка дозволяє з точністю 90,4% визначати рівень конкурентоспроможності підприємства пивоварної галузі залежно від змінних X1-X3, а саме: обсягів виробництва пива, вартості основних виробничих фондів, чисельності персоналу (формула 1).

$$Y = 17,1 + 0,001 * X1 + 0,00003 * X2 + 0,005 * X3 \quad (1)$$

Загальну якість отриманої моделі оцінено по рівню значимості критерію Фішера та ступеню точності опису моделі процесу, значення яких дають можливість стверджувати про отримання достовірних статистичних результатів.

У третьому розділі “ **Методика оцінки впливу оточуючого середовища на стратегічні плани в умовах невизначеності** ” запропоновано методичні підходи до встановлення сили впливу факторів оточуючого середовища на стратегічні плани підприємства.

В дисертаційній роботі вдосконалено методіку стратегічної гнучкості І.Ансоффа за рахунок визначення «крайніх точок». Запропонований підхід до оцінки впливу факторів оточуючого середовища на стратегічні плани підприємства передбачає розрахунок «крайніх точок» в значенні крайнього «оптимізму» ($KTm = 0,17$) та «песимізму» ($KTz = - 0,19$), а не на основі середнього їх значення, як це передбачено теорією (табл.2).

Отримані значення показують вплив факторів оточуючого середовища виключно негативних або позитивних змін. Для перевірки об'єктивності отриманих результатів з метою їх подальшого використання розраховано коефіцієнт узгодженості думок експертів, значення якого свідчить про їх логічність та можливість застосування для проведення подальших досліджень.

Оцінка впливу факторів оточуючого середовища на діяльність підприємств пивоварної галузі

Фактори оточуючого середовища	Експертна оцінка впливу оточуючого середовища на стратегічні плани, бал		Частка в загальній сукупності		Ймовірність виникнення		Вплив фактору, коефіцієнт	
	негативний	позитивний	негативна	позитивна	негативна	позитивна	негативний	позитивний
ВФ	3,7	4,1	0.18	0.17	0.15	0.15	0,027	0,026
ЕФ	3,6	3,6	0.19	0.15	0.2	0.2	0.038	0.03
ПрФ	3	4,3	0.16	0.18	0.1	0.1	0.016	0.018
СФ	1	3,5	0.05	0.15	0.05	0.05	0.0025	0.0075
ПФ	3,6	3,7	0.19	0.15	0.2	0.2	0.038	0.03
КФ	4,3	4,8	0.23	0.2	0.3	0.3	0.069	0.06
Разом	19.2	24	1.0	1.0	1.0	1.0	0.19	0.17

В роботі запропоновано методичний підхід до оцінки впливу оточуючого середовища на стратегічні плани на основі розрахунку підінтегральної функції стратегічного плану. Необхідним при цьому є корегування стратегічних планів на можливі зміни площ фігур у випадку настання подій крайнього песимізму та крайнього оптимізму, які описують невизначеність майбутнього періоду планування (рис.6).

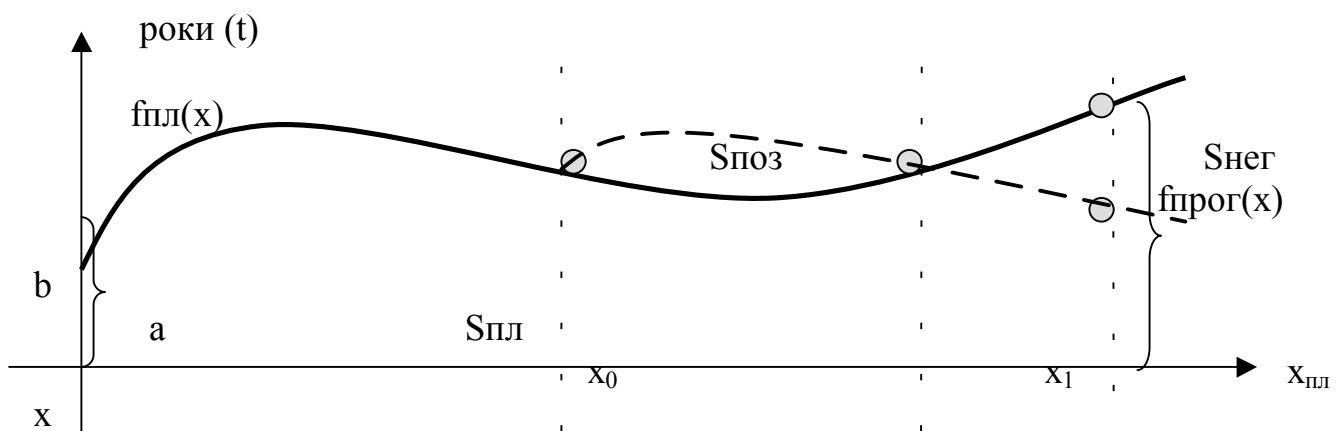

Рис.6. Зміна стратегічних планів підприємства під впливом факторів оточуючого середовища

Умовні позначення:

$f_{пл}(x)$ – функція стратегічного плану (лінійна, поліноміальна, логарифмічна, степенна, експоненційна);

$f_{прог}(x)$ – функція прогнозного стратегічного плану (функція стратегічного плану змінена під впливом оточуючого середовища);

a – фактичне значення показнику X на момент складання стратегічного плану підприємства;

b – планове значення показнику X ;

$S_{пл}$ – площа фігури, обмежена функцією стратегічного плану ;

$S_{поз}$, $S_{нег}$ - площі фігур, обмежених функціями стратегічного плану та прогнозного стратегічного плану під впливом позитивних або негативних факторів оточуючого середовища.

Графічне зображення зміни стратегічного плану доцільно зобразити за допомогою математичної формули (2):

$$S_{прог} = S_{пл} + S_{поз} - S_{нег} \quad (2)$$

Виходячи із даного рівняння, нами розроблено і запропоновано формулу до розрахунку підінтегральної функції стратегічного плану в умовах невизначеності (формула 3).

$$S_{прог} = \int_a^b f(x) dx + \int_a^b K_{Тm} * f(x) dx - \int_a^b K_{Тz} * f(x) dx \quad (3)$$

З метою апробації запропонованої формули проведено розрахунки на прикладі 4-ох підприємств пивоварної галузі (табл.3).

Перевагою запропонованої методики є розрахунок загальної площі фігури, обмеженої не лише цільовою функцією, яка описує стратегічний план підприємства, а й можливими її змінами в умовах невизначеності ($S_{поз}$, $S_{нег}$). Це означає, що отримані результати характеризують не просто кінцеве значення залежної змінної цільової функції (яке може бути гіршим за очікувані прогнози), а її зміни протягом всього планового періоду.

Таблиця 3

Результати розрахунку підінтегральних виразів

Підприємства Значення виразу	Севастопольський пивобезалкогольний завод	ВАТ Охтирський пивоварний завод	ВАТ "Львівська пивоварня"	ВАТ Луганський пивоварний завод
Фактичне, $f(x)$	15.25	9.2	36.4	17.3
Негативний вплив, $K_{Тz} * f(x)$	12.35	7.5	29.7	14.1
Позитивний вплив, $\int K_{Тm} * f(x)$	17.84	10.7	42.3	20.1
Прогноз, $S_{прог}$	20.04	29.37	48.13	16.42
План, (формула 1)	18.22	18.73	30.25	20.55
Відхилення	-1.8	-10.64	-17.88	+4.13

Отримані результати свідчать про те, що від'ємне значення відхилення рівня конкурентоспроможності підприємств означає невідповідність стратегічних планів підприємства можливим змінам оточуючого середовища та втрату конкурентних позицій на ринку .

Ще одним ефективним підходом до оцінки впливу факторів оточуючого середовища на стратегічні плани підприємства, з можливістю вибору найкращого з альтернативних є метод аналізу ієрархій. Отримані результати значень вектору-пріоритетів $\{f_1; f_2; f_3; f_4; f_5; f_6\} = \{1,29; 0,97; 0,42; 0,14; 0,77; 2,89\}$ факторів оточуючого середовища пивоварної промисловості України дозволили проаналізувати силу впливу кожного з факторів на обрані підприємствами стратегічні плани. Таким чином, дані, отримані при розрахунку вектору-пріоритетів методом аналізу ієрархій, свідчать про небезпеку стратегіям підприємств від фактору конкуренції 2,89, виробничого 1,29 та економічного 0,97.

Для перевірки достовірності отриманих результатів визначено індекс узгодженості, значення якого дозволяє зробити висновок про те, що вихідні дані матриці є узгодженими.

З метою вибору кращого стратегічного плану розвитку підприємства проаналізовано вплив кожного з факторів оточуючого середовища на прикладі двох підприємств: ВАТ «Севастопольський пивобезалкогольний завод» та ЗАТ «Пивзавод на Подолі». З врахуванням проведеного аналізу внутрішнього та зовнішнього станів підприємств та інформацією планового відділу даних підприємств, було визначено основні стратегічні їх напрями: посилення позиції на ринку (ППР), стратегія розвитку ринку (РР), стратегія розвитку продукту (РП). В результаті проведених розрахунків порівняння вибору стратегій на підприємствах в умовах впливу кожного з факторів отримано вектори-пріоритетів:

для ВАТ «Севастопольський ПБ завод» $\{s_1; s_2; s_3\} = \{0,37; 0,31; 0,31\}$;

для ЗАТ «Пивзавод на Подолі» $\{s_1; s_2; s_3\} = \{0,41; 0,25; 0,33\}$.

Про узгодженість вихідних даних, використаних при розрахунках, свідчать значення показника відношення узгодженості (ВУ), які знаходяться в межах нормативних значень.

Отже, серед визначених для підприємств стратегій, найперспективнішою і для ВАТ «Севастопольський пиво безалкогольний завод», і для ЗАТ „Пивзавод на Подолі” буде посилення позиції на ринку із відповідними значеннями (0,37) та (0,41).

Виходячи із отриманих результатів, в дисертаційній роботі доведено, що одним з найвпливовіших факторів оточуючого середовища на стратегічні плани підприємства є конкуренти. Виходячи з цього, в роботі запропоновано методику планування рівня конкурентоспроможності підприємства в умовах невизначеності оточуючого середовища. На відміну від існуючих, запропонована методика забезпечує поєднання двох методів – методу стратегічного аналізу (багатокутник конкурентоспроможності) та економіко- статистичного (метод оптимізації). На нашу думку, ефективність використання значення рівня конкурентоспроможності (багатокутника конкурентоспроможності) при розробці стратегічних планів полягає в тому, що даний показник містить в собі потрібний для підприємства, що розглядається, перелік факторів його внутрішнього середовища, які можуть бути оптимально підібрані для певних умов господарювання. Метод оптимізації дозволяє визначити оптимальні

показники покращення господарської діяльності підприємства з обмеженнями, викликаними можливими змінами оточуючого середовища.

Мінімальним стратегічним планом для будь-якого підприємства є утримання існуючих позицій в умовах невизначеності оточуючого середовища. Тобто плановий рівень конкурентоспроможності підприємства повинен щонайменше дорівнювати фактичному його значенню з врахуванням умов невизначеності. Виконання цих вимог зумовило необхідність розробки нового підходу до оцінки рівня конкурентоспроможності підприємства через інтегральний показник що враховує силу впливу факторів оточуючого середовища в умовах невизначеності (формула 4).

$$RK_{pr} = RK_f + RK_f * \frac{f_1 * p_1 + f_2 * p_2 + \dots + f_n * p_n}{|f_1| + |f_2| + \dots + |f_n|} \quad (4)$$

де RK_{pr} – прогнозне значення рівня конкурентоспроможності підприємства;
 RK_f - фактичне значення рівня конкурентоспроможності підприємства;
 f_1, f_2, \dots, f_n - значущість фактору оточуючого середовища (оцінюється $0 \div 5$);
 p_1, p_2, \dots, p_n - ймовірність виникнення фактору (оцінюється $0 \div 1$);

Перевогаю застосування даної формули є те, що при її розрахунках враховуються як фактори мікросередовища підприємства, які визначають рівень конкурентоспроможності, так і ймовірні фактори оточуючого середовища, що впливають на його стратегічні плани. Таким чином, даний підхід дає можливість при подальших розрахунках визначити ще й оптимальний перелік факторів, які слід планувати для утримання конкурентних переваг в галузі.

Прогнозний рівень конкурентоспроможності підприємств, що аналізуються, знаходиться між «крайніми точками», встановленими при оцінці ймовірного виникнення несподіванок (формула 5).

$$RK_f + KT_z * RK_f \leq RK_{pr} \leq RK_f + KT_m * RK_f \quad (5)$$

Таким чином, даний підхід полягає в визначенні оптимальної зміни показників діяльності підприємства з урахуванням обмежень загального рівня їх конкурентоспроможності, тобто прогнозне значення рівня конкурентоспроможності (RK_{pr}) знаходиться в інтервалі скорегованого фактичного значення (RK_f) на величини крайніх точок песимізму (KT_z) та оптимізму (KT_m).

Апробацію запропонованих формул проведено для окремих пивзаводів пивоварної промисловості:

для ВАТ «Севастопольський пивобезалкогольний завод»

$$12.35 \leq RK_{pr} \leq 17.84$$

для ЗАТ „Київський пивзавод на Подолі”:

$$16.89 \leq RK_{pr} \leq 24.41$$

Фактичні значення показників обрано для розрахунку фактичного значення рівня конкурентоспроможності, а розрахункові знайдено за допомогою методу оптимізації таким чином, щоб вони забезпечили існуючий рівень

конкурентоспроможності з врахуванням факторів оточуючого середовища протягом планового періоду (табл.4).

Таблиця 4

Значення рівня конкурентоспроможності

Підприємства	Рівень конкурентоспроможності, ум.од.		
	фактичний (багатокутник конкурентоспроможності)	плановий (формула 1)	прогнозний (формула 4 з урахуванням оптимізації)
ЗАТ«Севастопольський пивобезалкогольний завод»	15.25	18.22	17.72
ЗАТ „Київський пивзавод на Подолі”	20.86	26.13	23.47

Тобто із наведеного вище, можна зробити висновок, що для підприємств пивоварної галузі, що аналізуються, стратегічні плани не є такими, що реалізуються в повному обсязі, покращуючи певні показники своєї діяльності, вони не забезпечують утримання конкурентних переваг на ринку, тому, необхідним постає питання про перегляд стратегічних напрямів діяльності, для утримання в майбутньому позицій на ринку.

Результати апробації результатів дослідження на підприємствах пивоварної галузі свідчать, що впровадження запропонованих методичних положень та практичних рекомендацій щодо оцінки впливу оточуючого середовища на стратегічні плани підприємства в умовах невизначеності дозволяє підвищити ефективність їх діяльності.

ВИСНОВКИ

В результаті дисертаційного дослідження виконано теоретичне узагальнення та запропоновано нові підходи до актуальної проблеми впливу оточуючого середовища на стратегічні плани підприємств. Результати дослідження дозволили сформулювати наступні основні висновки і відповідні методичні та практичні рекомендації.

1. Проведено комплексне дослідження поняття „оточуюче середовище”, в результаті якого запропоновано модель впливу факторів оточуючого середовища на стратегічні плани підприємства, яка передбачає дослідження розробки стратегічних планів на підприємстві (стратегічний план підприємства) під постійним безпосереднім / опосередкованим впливом факторів оточуючого середовища, в зв'язку з чим, заплановані показники зводяться до прогнозного значення (стратегічний стан підприємства).

2. Аналіз факторів оточуючого середовища показав, що діяльність суб'єктів господарювання постійно знаходиться під впливом умов невизначеності. Невизначеністю є неповнота або неточність інформації про стан та умови реалізації запланованого, у тому числі пов'язаних з цим витрат і отриманих результатів. Загрози/ можливості майбутнього і створюють

невизначеність оточуючого середовища. Однак, момент настання певної події передбачає перехід від поняття невизначеності до поняття ризику, тобто коли перед підприємством виникає конкретна задача прийняття рішення з визначеною ймовірністю. В результаті проведеного аналізу запропоновано модель оцінки впливу оточуючого середовища на стратегічні плани підприємства через встановлення взаємозв'язку між поняттями „невизначеність”, „оточуюче середовище” та „стратегічний план”.

3. Визначено, що базисними або еталонними стратегіями є підходи до росту підприємства, що пов'язані зі зміною стану (існуючого чи нового) одного або декількох стратегічних орієнтирів: товару, ринку, галузі, технології. Виходячи із цього, сформовано матрицю базових стратегій підприємства залежно від впливу факторів оточуючого середовища та ймовірності їх виникнення, на основі якої доведено, що ймовірність виникнення додаткових загроз діяльності підприємства зростає прямопропорційно до кількості нових елементів стратегії та переходу їх з позиції „існуючий” до позиції „новий”.

4. В результаті проведеного комплексного дослідження внутрішнього та зовнішнього середовища підприємств пивоварної промисловості, проведено групування показників за факторами оточуючого середовища та визначено найвпливовішого з них - конкуренти. Доведено, що узагальнюючим показником при визначенні конкурентного статусу підприємства або його позиції у конкурентній боротьбі служить рівень конкурентоспроможності, який застосовується для аналізу країн (на світовому рівні), підприємств (на рівні галузі) і для порівняльної характеристики товарів (різних виробників або асортиментної групи окремого підприємства).

5. Аналіз сучасного стану виробництва пивоварної промисловості показав, що зазначений ринок є одним із найбільш швидко зростаючих споживчих ринків в Україні, що зумовлено зародженням конкуренції між пивоварними заводами, спричиненої проявом дії механізму ринкового попиту і пропозиції, а також притоком іноземних інвестицій у галузь. Інтенсивність конкурентної боротьби досліджується за допомогою методів стратегічного аналізу (модель М.Портера, метод SWOT-аналізу, матриця Мак-Кінсі) діяльності основних його учасників, частка ринку яких становить близько 93,8%, а саме: «Сан Інтербрю Україна», ЗАТ «Оболонь», «ВВН — Україна», Донецька пивна компанія.

6. Застосовуючи кореляційний аналіз, встановлено практично лінійний зв'язок між об'ємом виробництва і площею багатокутника конкурентоспроможності. Отримані результати свідчать про те, що модель в цілому адекватна явищу, яке описується, та з точністю 90,4% дозволяє визначати площу конкурентоспроможності підприємства залежно від зміни обсягів виробництва, вартості основних виробничих фондів, чисельності промислово-виробничого персоналу.

7. Проведений аналіз існуючих методик оцінки впливу оточуючого середовища на стратегічні плани підприємства дозволив удосконалити методику визначення стратегічної гнучкості підприємства шляхом розрахунку „крайніх точок” у значенні їх „крайнього оптимізму” та „крайнього песимізму”, а не на

основі середнього значення, що дає змогу встановити межі невизначеності протягом всього планового періоду.

8. Запропонований математичний підхід до розрахунку підінтегральної функції стратегічного плану в умовах невизначеності, дозволяє здійснювати визначення загальної площі фігури, обмеженої цільовою функцією, яка описує стратегічний план підприємства, та можливими її змінами в умовах невизначеності. Таким чином, отримані результати характеризують не кінцеве значення залежної змінної цільової функції (яке може бути гіршим за очікувані прогнози), а її зміни протягом всього планового періоду.

9. На основі результатів дослідження впливу оточуючого середовища на стратегічні плани підприємства та вибору декількох можливих варіантів стратегічних напрямів розвитку підприємств пивоварної галузі України, автором проведена оцінка стратегічних планів на основі їх багатокритеріального рейтингування методом аналізу ієрархій. Застосування даної методики дозволяє встановити вплив на стратегічні плани підприємства кожного з факторів оточуючого середовища та обрати найкращий варіант за допомогою розрахунку вектору пріоритетів.

10. Підсилення конкурентної боротьби в пивоварній галузі України стало причиною втрати конкурентних позицій окремих її учасників. Запропонований автором методичний підхід до оцінки впливу оточуючого середовища на стратегічні плани в умовах невизначеності на підприємствах пивовареної галузі, дозволяє визначення зміни площі багатокутника конкурентоспроможності при стратегічному плануванні з урахуванням можливих загроз. Ефективність використання значення площі багатокутника при розробці стратегічних планів полягає в тому, що даний показник містить в собі потрібний для підприємства, що розглядається, перелік факторів його внутрішнього середовища, які можуть бути оптимально підібрані для певних умов господарювання.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у фахових виданнях:

1. Соломянюк Н. М. Методичні підходи до визначення рівня конкурентоспроможності на ринку пива України // Економіст. – 2002. – №4. – С. 59–61 (0,32 д.а.)
2. Соломянюк Н. М. Оцінка впливу умов невизначеності на розробку стратегічних планів // Економіка: проблеми теорії та практики. – 2004. – Т. 1, Випуск 197. – С. 170–174 (0,22 д.а.)
3. Соломянюк Н. М. Стратегічне планування в умовах невизначеності // Формування ринкової економіки. – 2004. – С. 98–104 (0,35 д.а.)
4. Соломянюк Н. М. Вплив оточуючого середовища на стратегічні плани в умовах невизначеності // Економіст. – 2005. – №9. – С. 59–61(0,3 д.а.)

В інших виданнях:

5. Пантелеєва О. В., Соломянюк Н. Н. Методические подходы к определению уровня конкурентоспособности на рынке пива Украины // Американский

опыт развития сферы агробизнеса и экономического образования. – М.: 2002. – С. 171-182 – (власний внесок 0,4 д.а.: застосування методичних підходів до визначення рівня конкурентоспроможності на ринку пива України).

Тези доповідей та матеріали конференцій

6. Онопрієнко (Соломянюк) Н. М. Дослідження рівнів конкурентоспроможності на ринку пива України // Матеріали Першої міжвуз. наук. конф. студ. та асп. «Маркетинг та підприємництво в перехідній економіці». – К.: КНЕУ, 2001. – С. 171-173 (0,1 д.а.)
7. Соломянюк Н. М. Оцінка конкурентоспроможності підприємства за допомогою моделей стратегічного аналізу (на прикладі ринку пива України) // Управління розвитком соціально-економічних систем: глобалізація, підприємництво, стале економічне зростання. Частина 2. – Донецьк: ДонНу, 2002. – С. 89–91 (0,14 д.а.)
8. Соломянюк Н. М. Планування діяльності підприємства в умовах невизначеності // Матеріали міжнародної науково-технічної конференції „Розроблення та виробництво продуктів функціонального харчування, інноваційні технології та конструювання обладнання для перероблення сільгоспсировини, культура харчування населення України”, 21-23 жовтня 2003 р. – К.: НУХТ, 2003. – С. 111-112 (0,09 д.а.)
9. Соломянюк Н. М. Вплив невизначеності оточуючого середовища на розробку стратегічних планів // Праці Четвертої міжнародної наукової конференції студентів та молодих вчених. “Управління розвитком соціально-економічних систем: глобалізація, підприємництво, стале економічне зростання”. Частина 1. – Донецьк: ДонНу, 2003. – С. 279-281 (0,19 д.а.)
10. Соломянюк Н. М. Основні методи визначення конкурентоспроможності підприємства // Програма і матеріали 68-ої наукової конференції студентів, аспірантів і молодих вчених, квітень 2003 р. м.Київ. – К.: НУХТ, 2003. (0,05 д.а.)

АНОТАЦІЯ

Соломянюк Н.М. «Оцінка впливу оточуючого середовища на стратегічні плани підприємства в умовах невизначеності (на прикладі пивоварної галузі України)». Рукопис. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.06.01 – економіка, організація і управління підприємствами. – Національний університет харчових технологій, Київ, 2005.

Дисертацію присвячено питанням теоретичного узагальнення та розробці методичних засад стратегічного планування на підприємствах пивоварної галузі України в умовах невизначеності оточуючого середовища.

У дисертаційній роботі запропоновано структурну модель оцінки впливу оточуючого середовища на стратегічні плани підприємства та сформовано матрицю базових стратегій залежно від впливу факторів та ймовірності їх виникнення, досліджено основні фактори оточуючого середовища та

показники, що його характеризують; проаналізовано діяльність підприємств пивоварної промисловості за допомогою економіко-статистичних методів та моделей стратегічного аналізу.

Розроблено та запропоновано методичні підходи до оцінки впливу оточуючого середовища на стратегічні плани підприємств: шляхом удосконалення методу «стратегічної гнучкості», розрахунку підінтегральної функції стратегічного плану, визначення планового рівня конкурентоспроможності в умовах невизначеності.

Ключові слова: стратегія, план, стратегічний план, оточуюче середовище, невизначеність, оцінка впливу, конкурентоспроможність.

АННОТАЦІЯ

Соломянюк Н.Н. «Оценка влияния окружающей среды на стратегические планы предприятия в условиях неопределенности (на примере пивоваренной отрасли Украины)». Рукопись. Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.06.01 – экономика, организация и управление предприятиями.-Национальный университет пищевых технологий, Киев, 2005.

Диссертация посвящена вопросам теоретического обобщения и разработке методических основ стратегического планирования на предприятиях пивоваренной отрасли Украины в условиях неопределенности окружающей среды.

В диссертационной работе предложено структурную модель оценки влияния окружающей среды на стратегические планы предприятия и сформирована матрица базовых стратегий в зависимости от влияния факторов и вероятности их возникновения.

В работе исследованы основные факторы окружающей среды и показатели, которые их характеризуют; проанализирована деятельность предприятий пивоваренной отрасли с помощью экономико-статистических методов и моделей стратегического анализа.

Использование различных подходов к оценке влияния окружающей среды на стратегические планы предприятий пивоваренной отрасли, а именно: метода «стратегической гибкости» и метода анализа иерархий, позволило определить факторы окружающей среды, которые носят наиболее негативный характер влияния на протяжении планового периода - конкуренты, экономический и политический. При этом, практическое использование одного из методов зависит от цели предприятия: первый подход, на основе определения «крайних точек» влияния окружающей среды на стратегические планы предприятия, предусматривает дальнейшее использование предложенного автором методического подхода к расчету подинтегрального выражения стратегического плана на протяжении планового периода; второй подход, основанный на оценке стратегических планов с помощью их многокритериального рейтингования, помогает определить самую эффективную стратегию развития предприятия на основе вектора приоритетов, рассчитанного относительно влияния факторов окружающей среды. Поэтому целесообразность использования того или иного

метода определяется непосредственно на предприятии исходя из целей самого субъекта деятельности.

С целью удержания конкурентных позиций на рынке, в работе предложен методический подход определения планового уровня конкурентоспособности предприятия в условиях неопределенности.

Основные положения и результаты диссертационной работы одобрены и рекомендованы к использованию в практической деятельности на предприятиях пивоваренной промышленности Украины.

Ключевые слова: стратегия, план, стратегический план, окружающая среда, неопределенность, оценка влияния, конкурентоспособность.

THE SUMMARY

Solomyanuk N.M. "The estimation of the environment influence on the strategic plans of the enterprise under the conditions of uncertainty." (within the Ukrainian beer market)». The manuscript. The Dissertation thesis in competition for the rank of the candidate of economic sciences in a speciality 08.06.01 – economy, organization and management of the enterprises.- National University of Food Technologies, Kyiv,2005

The Dissertation is devoted to the theoretical summary decisions and the development of methodical basis for the brewing trade strategic planning in Ukraine under the conditions of environment uncertainty.

This work suggests the structural model for the estimation of the environment influence on the strategic plans of the enterprise under the conditions of uncertainty and forms the matrix for the basic strategies according to the factors and probability of their appearance.

In the work are developed and suggested the methodical approaches to the estimation of the environment influence on the strategic plans of the enterprises: by the improvements to the "strategic flexibility", the quantification of the sub- integral function for the strategic plan, definition of the planning level of competitiveness under the conditions of environment uncertainty.

Key words: strategy, plan, strategic plan, environment, uncertainty, estimation of influence, competitiveness.